

BİBLİYOGRAFYA

JALE İNAN - ELISABETH ALFÖLDI - ROSENBAUM, *Römische und frühbyzantinische Portraetplastik aus der Türkei. Neue Funde*. Mainz, Philipp von Zabern Verlag, 1979. I. Cilt: XVIII 368 sayfa metin, II. Cilt: 275 levha.

Genel olarak Roma devri portre sanatı ile ilgili yayınlara bakılacak olursa bunların, ya belirli zamanlar ile belirli kişileri içeren incelemeler olduğu veya çeşitli nitelikteki eserleri kapsayan koleksiyonların bilimsel katalogları ile eserleri tek tek inceleyen makaleler olduğunu görürüz. Bu tip yayınlar içinde belirli bir kent, eyalet veya ülke kökenli Roma portrelerinin toplu olarak incelendiği yayınlar nispeten azdır. Bu hususta Küçük Asya veya şimdiki sınırlarıyla Türkiye için ilk eser 1965 yılında Jale İnan¹ tarafından yayınlanmış olup, o zamana dek Perge ve Side kazılarında çıkan portre heykelleri ile Pamphylia, Lykia ve Pisidia kökenli olup, Side ve Antalya Müzelerinde bulunan eserleri içermektedir. Bu araştırma ile İnan, Pamphylia'nın, özellikle Side ve Perge gibi iki önemli merkezin Anadolu Roma devri portre sanatında üslup özelliklerini saptamıştır.

1966 yılında J. İnan ve E. Rosenbaum² tarafından yayınlanan eser ise, Küçük Asya kökenli olup, çeşitli Anadolu müzeleri ile İstanbul Arkeoloji Müzesi, Londra British Museum ve Viyana Müzesinde veya bazı özel koleksiyonlarda sergilenen, buluntu yerleri kesin olarak saptanabilen toplam 311 portreyi içermektedir. Roma cumhuriyet devrinden, Justinianus (M. s. 527-565) devrine kadar eserlerin geniş bir kataloğu olan bu eser, arkeoloji yayınları arasında eksik olan büyük bir boşluğu doldurmuş³ ve kısa bir süre içinde tamamen tükenerek, 1971 yılında aynı yayınevi tarafından tıpkı basımı yapılmıştır.

Aynı yazarlar, bu müşterek ilk eserlerine girmeyen portre heykellerini, önce bazı ilâve yayınlarla⁴ tamamlamayı amaçlamışlarsa da, buluntuların zenginliği, burada tanımını yapmaya çalışacağımız yeni bir eserin hazırlanmasına neden olmuştur. Sözü edilen bu yeni eser, esas olarak aynı yazarların daha önceki yapıtlarının bir devamı niteliğindedir. Önsöz, giriş ve portrelerin çoğu bu iki yazar tarafından kaleme alınmışsa da, bu kez katalog kısmının başlangıcında (s. 52) detaylı bir şekilde belirtildiği gibi gerek bazı kazı malzemeleri, gerekse bazı iç ve dış müze ve koleksiyonlarda bulunan eserlerin bir kısmı, hafirlerin bizzat kendileri veya konuyla ilgili uzmanlarca yazılmış bulunmaktadır. Bunlar arasında, gerek portre sanatı açısından gerekse ait oldukları devirler bakımından önemli bir grup oluşturan Aphrodisias

¹ J. İnan, *Antalya Bölgesi Roma Devri Portreleri* (= Römische portraets aus dem Gebiet Antalya), TTK Yayınları V/21, Ankara, 1965.

² J. İnan, -E. Rosenbaum, *Roman and Early Byzantine Portrait Sculpture in Asia Minor*, London, 1966.

³ Bu eserin eleştirileri için bkz.

W. Oberleitner, *Gnomon*, 42, 1970, s. 214-217.

K. Fittschen, *GGA*, 225, 1973 (1-2), s. 46-67.

⁴ E. Alföldi, K. Erım, J. İnan, "Roman and Early Byzantine Portrait Sculpture in Asia Minor. Supplement I." *Belleten*, XXXII, 125, 1968, s. 1-24.

J. İnan, "Neue Portraetstatuen aus Perge", *Mansel'e Armağan* (= Mélanges Mansel) II, Ankara, 1974, s. 643-661.

buluntuları K. T. Erim tarafından hazırlanmıştır. Bu eserlerle ilgili yazıtları da J. M. Reynolds ve C. M. Roueché değerlendirmişlerdir. Ayrıca Ephesos buluntuları; W. Alzinger, M. Dawid, R. Fleischer, W. Oberleitner, Sardes buluntuları; N. Ramage ve diğer bazı eserler de M. Bergmann, K. Fittschen ve A. v. Vietinghoff tarafından incelenmiştir⁵.

Eser metin ve levhaları içeren iki ciltten oluşmaktadır. I. Ciltte 83 imparator ve 260 özel kişi olmak üzere 343 portre incelenmekte, II. Ciltte ise bu portreler 275 levhada resimlenmektedir.

Önsöz ve kaynakçadan sonra gelen giriş kısmı (s. 1-49) dört bölümdür. Birinci bölümde (s. 1-8) eserlerin genel bir değerlendirilmesi yapılmakta ve yeni buluntularla, halâ bazı eksikliklerin bulunduğu belirtilmesine karşın, Anadolu Roma portre sanatında boşlukların kısmen tamamlandığı görülmektedir. Ayrıca yazarlar bu bölümde 1966 yılında çıkan eserlerinde konu edilen bazı hususlar üzerinde durarak yapılan eleştirileri genel olarak değerlendirmektedir. Bunun neticesinde, önceki bazı fikirlerin sonuçlarının doğruluğu üzerinde durulmakta, bazılarında ise yeni yorumların getirildiği görülmektedir.

Giriş bölümünün ikinci kısmında (s. 8-38), özellikle Türkiye'de bulunmuş örnekler arasında daha belirgin olarak görülen, portre sanatının üzerinde çok durulan üç problemli evresine ait portrelerin tarihlendirme sorunları üzerinde durulmaktadır. Bunlar Gallienus, Konstantinus ve erken Bizans dönemi portreleridir. Antoninus'lar devri geleneklerinin uzun yıllar devam etmesi dolayısıyla, Gallienus devri potrelerinin Severus'lar, hatta Antoninus'lar devrine tarihlendiklerini arkeolojik yayınlarda görmekteyiz. Aynı sorun Konstantinus ile Hadrianus portrelerinde de karşımıza çıkmaktadır. İşte bu çelişkiler ve erken Bizans portreleri arasındaki stil ve tarihlendirme sorunları üzerinde yazarlar, Anadolu malzemelerine dayanarak bazı çözümler ve daha kesin sonuçlar getirmektedirler.

Girişin ayrı bir makale olabilecek üçüncü bölümü ise (s. 38-47) portrelerin "Büstlertaçı" ile ilgili bilgilerden oluşmaktadır. İlk eserlerinde Flavius-Theodosius devirlerine tarihlenen 13 rahip ve rahibe portre heykelleri büstlertaçı tiplerine ilâveten, bu eserde 8 yeni örnek Küçük Asya'dan toplam 21 tanesi konu edilmektedir. Aphrodisias, Ephesos, Perge, Kyzikos ve diğer bazı kentlerde bulunan eserlerdeki 21 örnek çeşitli biçimlerde olup, bunların geçmişte genellikle sadece imparator kültü rahipleri tarafından takıldığı kabul edilmekteydi. İlerde bu konuda yapılacak daha detaylı bir çalışmaya geniş bir malzeme sağlayan bu yeni örnekler, büstlertaçının aynı zamanda bazı doğu ve şehirlerin esas tanrısına ait kültlerin rahipleri tarafından da takıldığını göstermektedir.

Dördüncü bölümde (s. 47-49) Burdur dolaylarındaki Bubon kökenli bronz portreler ile bunlarla ilgili bazı eserler genel olarak değerlendirilmektedir. J. İnan'ın bu konudaki çalışmalarının⁶ bir özeti olan bu kısımda, Bubon Sebasteion buluntularının, benzerleri arasında M. s. III yüzyıla tarihlenebilen ilk örnek olduğuna işaret edilmektedir. Bubon araştırmalarının, birçok önemli koleksiyonlarda Kremna'dan geldiği ileri sürülen eserlerin, esas buluntu yerinin Bubon olduğunu ortaya koyması açısından da önem kazandığını belirtmek gerekir.

⁵ Baskı hatası neticesi No. 165, s. 53 de R. Fleischer'in incelediği eserler arasında gözüküyorsa da, s. 53 ve 197 den anlaşılacağı gibi bu eser N. Ramage tarafından kaleme alınmıştır.

⁶ J. İnan, "Der Bronzeterosor im Burdur-Museum aus Bubon und der Bronzekopf im J. Paul Getty Museum." *Ist.Mitt.*, 27/28, 1977-78, s. 267-296.

Eserin katalog kısmı iki bölümlü olup, birinci kısmı (s. 53-140; No. 1-83) sayıları bir hayli artan ve çeşitli yerlerde bulunmuş Caesar'dan Honorius'a kadar kronolojik bir süre içinde 83 imparator içermektedir. İkinci kısımda ise (s. 141-344; No. 84-343) özel kişi portreleri coğrafi bölgelere göre ayrılarak kronolojik olarak ele alınmıştır. Böyle bir ayırım heykeltıraşlık atölyeleri veya üslup beraberliği açısından bazı gruplamalara ve neticelere ulaştırmamaktadır. Side, Perge, Ephesos ve Aphrodisias gibi sistemli ve süreli kazılardan elde edilen buluntuların stil açısından bir beraberlikleri olduğu görülmeğe de, eserlerin çoğunun sistemli kazılardan çıkmadığı ve birçoğunun buluntu yerinin kesin olmadığı görüşünden hareket ederek yazarlar haklı olarak böyle bir coğrafi sınılamayı yeğlemişlerdir. Özel portreler Bithynia-Paphlagonia ve Pontus; Asya Eyaleti; Kilikia; Pisidia-Galatia-Kappadokia gibi gruplamaların dışında doğu Kappadokia, antik Armenia ve Suriye'nin şimdiki Türkiye sınırları içinde kalan bölgelerini de kapsamaktadır. Bunun dışında İstanbul'da bulunmuş (s. 279-287; No. 269-276) portreler ayrı bölümde incelenmiştir. İstanbul dışında Thrakia'da (s. 290-301; No. 279-298) bulunanlarla, İstanbul müze ve özel koleksiyonlarında olup, buluntu yerleri kesin olmayanlar (s. 290-301; No. 279-298) bir arada sıralanmıştır. Bunların dışında buluntu yerleri kesin bilinmeyen veya belirtilmeyen portreler ise, Avrupa müzelerinde olanlar (s. 301-320; No. 299-315); Kuzey Amerika müzelerinde olanlar (s. 320-339; No. 316-339) ve özel koleksiyonlarla antika tüccarlarında olanlar (s. 340-344; No. 340-343) ayrı gruplar halinde kataloglanmışlardır. Eser, katalogun sonunda çeşitli dizinlerle son bulmaktadır.

Katalog dikkatle incelenecek olursa, buluntu yeri bilinmeyen veya herhangi bir sebeple açıklanmayan 71 eserin (No. 279-343), kitapta yer alan tüm eserlerin 1/5 inden fazlasını oluşturduğu derhal göze çarpmaktadır. Bütün bunların antikacılar tarafından yaptırılan kaçak kazılarda çıkan veya çeşitli şekilde çıkıp, gene antikacılar tarafından satın alınıp, yurt dışına kaçırılmış eserler olduğu kuşkusuzdur. Bu eserler Türkiye için bir kayıp olduktan başka, birçok eserin tarihi beraberliğini kaybetmesi açısından araştırmacılar için bilimsel değeri azalmakta ve ayrıca kesin yorumlar yerine varsayımlar üzerinde durulmasına yol açmaktadır. Nasıl bu eserde uluslararası araştırmacılar bir araya gelerek çalışma ürünlerini birleştirebilmişlerse, gene uluslararası tüm kuruluşlar ve bu işlerle ilgilenenler gene bir araya gelerek bu kültür kaçakçılığının önlenmesi için çalışmalarını yoğunlaştırmalıdır.

Sonuç olarak, konu edilen eser 1966 yılında yayınlanan öncüsü ile birlikte Roma'nın etkin olduğu ve şimdiki Türkiye sınırları içinde kalan bölgelerden çıkan portre heykelleri için bir temel yapıt teşkil etmektedir. Roma geç cumhuriyet devrinden Justinianus dönemine dek bugüne kadar bilinen portreleri içeren bu iki eser, Roma portre sanatı ile ilgilenen araştırmacılar ve öğrenim görenler için faydalı bir el kitabı niteliğinde olup, gerek öğrenciler gerekse çeşitli kurumlarda çalışan arkeologlar, Anadolu hakkında diğer konularda da bu tip eserlerin özlemi içindedirler.

Dr. HALUK ABBASOĞLU

